МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ БАШКОРТОСТАН

МКУ отдела образования МР Учалинский район РБ

МБОУ СОШ имени героя Советского Союза Сунагатуллина Жавдата Гумурзаковича с.Имангулово муниципального района Учалинский район

РАССМОТРЕНО	СОГЛАСОВАНО	УТВЕРЖДЕНО
Руководитель ШМО гуманитарного цикла	Зам директора по УВР	Директор школы
________________ Янтурина Г.А	________________ Хисамова Э.Р	________________ Ахмедьянов Д.Р
Протокол № 1 от «29» 08 2025 г.	от «29» 08 2025 г.	Приказ № 24 от «29» 08 2025 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

(ID 9515289)

учебного предмета Башкирский язык

для обучающихся 5-9 классов

с. Имангулово 2025

5-се класс
68 сәғәт, аҙнаһына 2 сәғәт

Аңлатма яҙыу

Башҡортостан Президентының 1999 йылдың 15 февралендәге Указы менән башҡорт теле республикабыҙҙа, рус теле менән бер рәттән, дәүләт теле итеп раҫланды. Ошо указға ярашлы һәм Башҡортостан Республикаһының «Мәғариф тураһында» Законы нигеҙендә республика мәктәптәрендә уҡытыу һәм тәрбиә биреү Концепцияһы төҙөлдө. Унда милли мәктәптәрҙә туған телдәрҙе уҡытыуҙың мөһим проблемалары, бурыстары һәм юлдары билдәләнде.

1995 йылда үткәрелгән Беренсе Бөтә донъя башҡорттары Ҡоролтайы, башҡорт халҡын тергеҙеү, туған телде, тарих менән йолаларҙы, әҙәбиәт менән мәҙәниәтте өйрәнеү кәрәклеген билдәләп, тейешле ҡарарҙар ҡабул итте.

Төп дөйөм белем биреү буйынса өлгө программалар. Башҡорт теле 5-9. Төҙөүсеһе: З. М. Ғәбитова. – Өфө: Китап, 2012. (Берненсе быуынын стандарттары).

Вариатив программа “Туған тел – рухи байлыҡ сығанағы”. Аҙнағолов Р.Ғ. “Башҡортостан уҡытыусыһы”, 12.2012.

Башҡортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан тәкдим ителгән программа Учалы районы Иманғол урта муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһының 2023/2024 уҡыу планына ярашлы рәүештә тормошҡа ашырыла.

Эш программаһы 68 сәғәткә бүленгән (аҙнаға 2 сәғәт).

Дәреслек: Башҡорт теле.

Программа кимәле : базис.

1. Төп дөйөм белем биреү буйынса өлгө программалар. Башҡорт теле 5-9. (Төп дөйөм белем биреү буйынса башҡорт мәктәптәре өсөн). Төҙөүсеһе: З. М. Ғәбитова. – Өфө: Китап, 2012. – (Икенсе быуын стандарттары).

Уҡытыусының тел буйынса уҡыу- уҡытыу методик комплекты:

2. Вариатив программа “Туған тел – рухи байлыҡ сығанағы”. Аҙнағолов Р.Ғ. “Башҡортостан уҡытыусыһы”, 12.2012.
3. Дәреслек: Башҡорт теле. Урта мәктәптең 5-се класы өсөн дәреслек. Автор-төҙөүселәре: В.Ш.Псәнчин һәм Ю.В. Псәнчин, З.М.Ғәбитова .Өфө: Китап, 2017.
4. Мәктәптә башҡорт теле уҡытыу методикаһы. Төҙөүсеһе: Р.Ғ.Аҙнағолов. – Өфө: Китап, 2011.
5. Мәктәптә һүҙ төркөмдәрен өйрәнеү. Т.Ә.Бикҡужина. – Өфө: Китап, 2001.

6. Әсә теле дәреслегенә методик күрһәтмәләр – 5 класс. В.Ш.Псәнчин. – Өфө:Китап, 2007.
7. Башҡорт теленән тыныш билдәләре. И.Ә.Шарапов. – Өфө: китап, 2007.
8. “Башҡортостан уҡытыусыһы” журналы.
9. Башҡорт теленән диктанттар йыйынтығы. Х.А. Толомбаев, С.В.Атнағолова. Китап,2009.
10. Изложениелар өсөн текстар йыйынтығы. М.Ғ.Ғималова, С.М.Рәхимова. – Өфө: Китап,2009.
11. Изложениелар өсөн текстар йыйынтығы 5-11. Т.Я.Бикбаева, Т.Ы.Ҡунафина. – Өфө: Эдвис,2008.
12. Башҡорт теле һәм әҙәбиәтенән традицион булмаған дәрестәр. М.И.Баһауетдинова, Г.Н.Йәғәфәрова. – Өфө: Информреклама, 2003.
13. Башҡорт теле һәм әҙәбиәте дәрестәрендә яңы технологиялар ҡулланыу. Төҙөүсәләре: М.И.Баһауетдинова, Ғ.Н.Йәғәфәрова. – Өфө,2008.
14. Башҡорт теленән синыфтан тыш эштәр. Т.Ә. Бикҡужина. – Өфө: Китап, 1997.
15. Ҡыҙыҡлы грамматика. З.Ғ.Ураҡсина, Э.Ф.Ишбирҙин, Г.М. Ҡотлобаева, М.Х.Әхтәмов. – Өфө: Китап, 1993.
16. Башҡорт теле һәм әҙәбиәтенән тест һорауҙары. И.Ә.Шарапов. – Өфө: Китап, 2000.
17. Башҡорт теленән контроль һорауҙар, тестар ҡулланмаһы. Ә.С.Раҡаева, М.С.Дәүләтшина. –Өфө:Педкнига, 2008.
18. Әсә теле, 5 класс. Дидактик материалдар. Китап, Өфө-2009.

Уҡыусылар өсөн тел буйынса уҡыу- укытыу методик комплекты :

1. Дәреслек: Әсә теле. Урта мәктәптең 5-се класы өсөн дәреслек. Автор-төҙөүселәре: В.Ш.Псәнчин һәм Ю.В. Псәнчин, Өфө: Китап, 2017.
2. Әсә теле – 5. Дидактик материалдар. Ю.В. Псәнчин. – Өфө: Китап,2009.

V—IXсиныфтарҙың программаһы әсә теленән булған барлыҡ эштәрҙең йөкмәткеһен һәм йүнәлештәрен үҙ эсенә ала. Ул йүнәлештәрҙең иң мөһиме — туған тел һәм туған әҙәбиәт дәрестәрендә белем менән бер рәттән тәрбиә биреүҙе тығыҙ бәйләнештә алып барыу.

Программа йөкмәткеһе 3 йүнәлештән тора:

- әҙәби телдең дөрөҫ әйтелеше, һүҙьяһалыш, грамматик һәм лексик нормаларын асыҡ, дөрөҫ үҙләштереү;
- уҡыусылар телмәренең грамматик төҙөлөшөн, һүҙ байлығын ишәйтеү;
- фекерҙе телдән һәм яҙып дөрөҫ, тулы итеп сағылдырыу.

Программа үҙенсәлектәренең характеристикаһы: Эш программаһы Башҡортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан тәҡдим ителгән башҡорт мәктәптәре өсөн башҡорт теленән программа нигеҙендә. (V-XI кластартар өсөн. Төҙөүселәре: В.Ш.Псәнчин һәм Ю.В. Псәнчин, Өфө-2002.) төҙөлдө.

Башҡортостан Мәғариф Министрлығы тарафынан тәҡдим ителгән программа Нуриман районы муниципаль районының Иҫке Күл ауылы урта дөйөм белем биреү мәктәбе муниципаль дөйөм белем биреү учреждениеһының «Уҡыу планы»на ярашлы рәүештә тормошҡа ашырыла.

Был эш программаһындафедеральһәм республика закондарыталаптарытормошҡаашырыла:

«Рәсәй Федерацияһы халыҡтары телдәре тураһында» Законы, Рәсәй Федерацияһының «Мәғариф тураһында» Законы, «Башҡортостан Республикаһы халыҡтары телдәре тураһында» Законы, Башҡортостан Республикаһының «Мәғариф тураһында» Законы, Башҡортостан Республикаһында Милли мәғарифты үҫтереү концепцияһы

Төп дөйөм белем биреү маҡсаттарын тормошҡа ашырыуҙа «Башҡорт теле» предметының өлөшө

Башҡорт теле — башҡорт халҡының туған теле һәм Башҡортостан Республикаһының дәүләт теле булып һанала.

Туған телдең метапредмет белем биреү функцияһы мәктәптә белем алыу процесында бала шәхесен формалаштырыуҙа «Башҡорт теле» предметының универсаль, дөйөмләштереү характерын билдәләй.

Башҡорт теле баланың фекер үҫешенә булышлыҡ итә; уҡыусыларҙың интеллектуаль һәм ижади һәләтен үҫтерергә ярҙам итә; белем һәм күнекмәләрҙе үҙ аллы үҙләштереү һәләттәрен үҫтерә, шулай уҡ уҡыусыларҙың үҫтереүсе уҡыу эшмәкәрлеген ойоштора. Туған тел башҡорт мәҙәниәтен өйрәнеүгә нигеҙ булып тора һәм башҡорт әҙәбиәтенең рухи тел байлығын үҫтереүгә булышлыҡ итә; уҡыусыларҙы кешелектең мәҙәни-тарихи тәжрибәһенә ылыҡтыра. Киләсәктә төрлө белемде үҙләштереү һәм һаҡлау формаһы булараҡ, башҡорт теле бөтә предметтар менән тығыҙ бәйләнештә тора һәм профессиональ күнекмәләрҙе үҙләштереү сифатына йоғонто яһай. Аралаша белеү, шул һөҙөмтәлә уңыштарға өлгәшеү, юғары профессиональ һәм социаль әүҙемлек шәхес тормошоноң төрлө өлкәләрендә өлгәшелгән уңыштарын билдәләүсе характеристика булып тора. Туған тел ул баланың төрлө тормош ситуацияларында тәрбиә-этик нормаларын формалаштырыу нигеҙе; әхлаҡ нормалар позицияһынан сығып, үҙ ҡылыҡтарына дәлилле баһа биреү мөмкинлеген дә үҫтерә.

Төп мәктәптә башҡорт телен уҡытыу маҡсаттары:

1) туған телгә ҡарата һөйөү, мәҙәниәт күренеше булараҡ, телгә ҡарата аңлы ҡараш тәрбиәләү; туған телдең төп аралашыу, кеше эшмәкәрлегенең төрлө сфераһынан белем алыу ҡоралы булыуын, йәмғиәттә ҡабул ителгән әхлаҡ-этик нормаларҙы үҙләштереү сараһы булыуын аңлау; туған телдең эстетик ҡиммәттәрен үҙләштереү;

2) көндәлек тормошта һәм уҡыу эшмәкәрлегендә туған телде аралашыу сараһы булараҡ үҙләштереү; үҙ-ара аңлашыу һәм үҙ-ара фекер алышыуға һәләтлелекте үҫтереү; үҙ телмәреңде камиллаштырыу; мөһим төп уҡыу белемен һәм универсаль уҡыу хәрәкәттәрен (эшмәкәрлек маҡсаттарын аныҡ итеп әйтә белеү, уны планлаштырыу, библиографик эҙләнеү үткәреү, төрлө типтағы лингвистик һүҙлектәрҙән, сығанаҡтарҙан, Интернеттан тейешле мәғлүмәтте алыу һәм эшкәртеү һ. б.) үҙләштереү;

3) тел системаһы төҙөлөшөн һәм унның хәрәкәттә булыу законлығын үҙләштереү; стилистик ресурстарҙы һәм төп әҙәби тел нормаларын күҙәтергә өйрәнеү; анализлау, сағыштырыу, классификациялау һәм тел факттарын баһалау һәләттәрен үҫтереү; яҙма һәм һөйләү телмәрен, телмәр эшмәкәрлеге төрҙәрен, аралашыуҙың төрлө ситуацияларында телде ҡулланыу ҡағиҙәләрен, телмәр этикет нормаларын үҙләштереү; актив һәм потенциаль һүҙлек запасын байытыу; телмәрҙә грамматик сараларҙы ҡулланыу күләмен киңәйтеү; алынған белемде, күнекмәне аралашыу процесында, уҡыу эшмәкәрлегендә һәм көндәлек тормошта ҡулланыу һәләтлеген камиллаштырыу.

Уҡыу предметына дөйөм характеристика

Төп дөйөм белем биреү мәктәптәрендә башҡорт теле курсының йөкмәткеһе белем биреү процесында метапредмет һәм предмет маҡсаттарына өлгәшеүгә йүнәлдерелгән. Был үҙ йәһәтендә коммуникатив, тел, лингвистик һәм мәҙәни компетенцияны формалаштырыуҙы һәм үҫтереүҙе күҙ уңында тота.

Коммуникатив компетенция телмәр эшмәкәрлегенең төрҙәре, аралашыуҙы, һөйләү һәм яҙма телмәр төрҙәрен үҙләштереүҙе иҫәптә тота, тел материалын һәм күнекмәләрҙе кәрәкле ситуацияларҙа ҡуллана алыуҙы талап итә. Коммуникатив компетенция аралашыуҙың маҡсатын билдәләй, телмәр ситуацияһын баһалай белеүҙе, аралашыусының коммуникация ысулдарын һәм ниәттәрен иҫәпкә алыуҙы, адекват стратегик аралашыуҙы һайлауҙы һәм үҙ телмәреңде аңлы рәүештә үҙгәртеүгә әҙер булыуҙы күҙ уңында тота.

Тел һәм лингвистик компетенция йәмғиәт күренеше булараҡ, тел тураһында тейешле белемде үҙләштереү нигеҙендә унның төҙөлөшөн, үҫешен, хәрәкәттә булыуын формалаштырыуҙы аңлата; башҡорт әҙәби теленең төп нормаларын үҙләштереү; һүҙлек запасын һәм уҡыусы телмәренең грамматик төҙөлөшөн байытыу; фән булараҡ, лингвистика тураһында тейешле белем,

уның төп бүлектәренә кәрәкле булған тел күренеше факттарын анализлау һәм баһалау мөмкинлеген формалаштырыу; төрлө төрҙәге лингвистик һүҙлектәр менән ҡуллана белеү.

Мәҙәни компетенция туған телдең мәҙәниәтен сағылдырыусы форма булараҡ аңлауҙы күҙ уңында тота, тел һәм халыҡ тарихының бәйләнештә булыуын, башҡорт теленең милли-мәҙәни үҙенсәлеген, башҡорт телмәр этикет нормаларын үҙләштереүҙе, милли-мәҙәни компонентлы һүҙҙәр мәғәнәһен аңлатыуҙы белдерә.

Өлгө программала материал *коммуникатив-эшмәкәрлек* йүнәлештә бирелгән. Тәҡдим ителгән материал белем биреүҙе генә иҫәпкә алмай, ә эшмәкәрлек формаһын тормошҡа ашыра.

Беренсе (1 цифры аҫтында) тел һәм телмәр күренеше һәм уларҙың хәрәкәттә булыуын аңлатыусы лингвистик аңлатмаларҙың исемлеге бирелә. Икенсе (2 цифры аҫтында) тейешле аңлатмаларҙы өйрәнеү процесында эшкәртелеүсе төп уҡыу-уҡытыу эшмәкәрлек төрҙәре һанап кителә.

Башҡорт теле курсының коммуникатив-эшмәкәрлек йүнәлешен көсәйтеү, уны белем алыуҙа метапредмет һөҙөмтәләргәйүнәлтеү, кешенең тышҡы мөхиткә тиҙ яраҡлашыу һәм унда әүҙем эшмәкәрлекте дауам итеүгә һәләтле булараҡ, функциональ грамоталылыҡты формалаштырыуҙың мөһим шарттары булып тора.

Төп йөкмәткеле йүнәлеш

Өлгө программа структураһында башҡорт теле курсының йүнәлеше коммуникатив, тел һәм лингвистик, мәҙәни компетенцияны формалаштырыуҙа сағылыш тапты. Унда күрһәтелгән компетенцияларҙы формалаштырыуҙы тәьмин итеүсе өс бәйләнешле йүнәлеш билдәләнә:

- коммуникатив компетенцияны формалаштырыуҙы тәьмин итеүсе йөкмәтке;
- тел һәм лингвистик компетенцияны формалаштырыуҙы тәьмин итеүсе йөкмәтке;
- мәҙәни компетенцияны формалаштырыуҙы тәьмин итеүсе йөкмәтке.

Беренсе йөкмәткеле йүнәлеш өлгө программала аралашыу телмәр күнекмәләрен аңлы рәүештә формалаштырыуға йүнәлдерелгән бүлектәр менән бирелә: «Телмәр һәм аралашыу телмәре», «Телмәр эшмәкәрлеге», «Текст», «Телдең функциональ төрлөлөгө».

Икенсе йөкмәткеле йүнәлештең бүлектәре телдең төҙөлөшө һәм тел берәмектәренең үҙенсәлектәрен сағылдыра: «Тел тураһында дөйөм белешмә», «Фонетика һәм орфоэпия», «Графика», «Морфемика һәм һүҙьяһалыш», «Лексикология һәм фразеология», «Морфология», «Синтаксис», «Телмәр мәҙәниәте», «Дөрөҫ яҙыу: орфография һәм пунктуация».

Өлгө программала бирелгән «Тел һәм мәҙәниәт» бүлеге телдең халыҡ тарихы һәм мәҙәниәте менән бәйләнештә булыуын асыҡларға ярҙам итә.

Уҡыу процесында күрһәтелгән йөкмәткеле йүнәлештәр бер-береһе менән тығыҙ бәйләнештә һәм интеграцияланған. Һәр бер бүлекте өйрәнеүҙә уҡыусылар тейешле белем һәм күнекмәләр генә үҙләштереп ҡалмай, ә телмәр эшмәкәрлеге төрҙәрен камиллаштыра, төрлө коммуникатив күнекмәләрҙе үҫтерә, шулай уҡ, милли-мәҙәни феномен булараҡ, туған тел тураһында күҙаллауҙарын тәрәнәйтә.

«Башҡорт (туған) теле» предметының өйрәнеү һөҙөмтәләре

Төп дөйөм белем биреү мәктәбенең сығарылыш уҡыусыларының башҡорт (туған) теле программаһын үҙләштереүҙә шәхси һөҙөмтәләре булып түбәндәгеләр тора:

1) башҡорт телен башҡорт халҡының төп милли-мәҙәни ҡиммәте булараҡ аңлау, интеллектуаль, ижади һәләтлектәрен һәм шәхестең мораль-этик сифаттарын үҫтереүҙә туған телдең ролен, уның мәктәптә белем алыу процесындағы әһәмиәтен билдәләү;

2) башҡорт теленең эстетик ҡиммәтен аңлау; туған телгә ҡарата ихтирам, һөйөү, уның менән ғорурланыу тойғоho тәрбиәләү; милли-мәҙәни сағылыш булараҡ, башҡорт теленең таҙалығын һаҡлау тураһында хәстәрлек күреү; үҙ телмәрендә камиллаштырыуға ынтылыу;

3) аралашыу процесында кәрәкле һүҙлек запасына эйә булыу һәм үҙ фекерендә иркен еткереү әсән тейешле грамматик сараларҙы үҙләштереү; үҙ телмәреңде күҙәтеү һәм уны баһалау күнекмәһен булдырыу.

Башҡорт (туған) теле программаһын үҙләштереүҙең **мета-предмет һөҙөмтәләре:**

1)телмәр эшмәкәрлегененң-бөтә төрҙәрен үҙләштереү: *аудирование һәм уҡыу:*

- телдән һәм яҙма бирелгән мәғлүмәтте (коммуникатив йүнәлеш, текст темаһы, төп фекер; төп һәм өҫтәмә мәғлүмәт) адекват ҡабул итеү;
- төрлөсә уҡыу күнекмәләрен булдырыу (эҙләнеү, ҡарап сығыу, танышыу, өйрәнеү); төрлө стилдәге, жанрҙағы текстарҙы үҙләштереү;
- төрлө стилдәге һәм жанрҙағы тексты ишетеп, адекват ҡабул итеү; аудирование менән эш итеү (һайлап алыу, танышыу);
- төрлө сығанаҡтарҙан мәғлүмәтте һайлап алыу һәләтлелеге (матбуғат саралары, уҡыу әсән тәғәйенләнгән компакт-дискы-лар, Интернет ресурстары); төрлө типтағы һүҙлектәр менән иркен ҡулланыу; белешмә әсән әҙәбиәт, шулай уҡ электрон ҡулланмаларҙан һайлап алыу күнекмәһен булдырыу;
- һайлап алыу алымдары менән эш итә белеү һәм тәғәйен темаға материалды системаға килтереү; уҡыу йә аудирование һөҙөмтәһендә алынған мәғлүмәтте үҙ аллы эҙләй алыу күнекмәләренә эйә булыу; мәғлүмәтте ҡайтанан эшләй алыу, еткерә белеү;
- стилистик үҙенсәлектәрҙе иҫәпкә алып, йөкмәткенән һәм ҡулланылған тел сараларынан сығып, фекерҙе сағыштыра алыу;

һөйләү һәм яҙыу:

- алдағы уҡыу эшмәкәрлегенең (индивидуаль һәм коллек-тив) маҡсатын билдәләү һәләтлелеге, эштең эҙмә-эҙлелеге, өлгәшелгән һөҙөмтәләрҙе баһалау, уларҙы телдән һәм яҙма формала адекват аныҡ итеп әйтеү;
- тыңланған йә уҡылған тексты тәҡдим ителгән кимәлдә (план, һөйләү, конспект, аннотация) һөйләй алыу;
- төрлө телмәр стилендә һәм төрлө жанрҙарҙа аралашыу ситуацияһына ҡарап телдән һәм яҙма текст төҙөй алыу;
- телдән һәм яҙма формала үҙ фекереңде иркен еткерә белеү, тексты логик яҡтан эҙмә-эҙлекле төҙөү талаптарын һаҡлау;
- төрлө төрҙәге монологты (хикәйәләү, һүрәтләү, фекер йөрөтөү; төрлө төрҙәге монологтарҙың берләшеүе) һәм диалогты (этикетты үҙ эсенә алған, диалог-һорашыу, диалог-аралашыуға өндәү, диалог-фекер алышыу һ. б.; төрлө төрҙәге диалогтың берләшеүе) үҙләштереү;
- ғәмәлдә төрлө телмәрҙәге аралашыуҙың орфоэпик, лексик, грамматик, хәҙерге башҡорт әҙәби теленең стилистик нормаларын һәм яҙма телдә төп орфографик һәм пунктуацион ҡағиҙәләрҙе һаҡлау;
- телмәр этикет нормаларын һаҡлап, аралаша алыу, телмәр аралашыу процесында ым-ишара, мимиканы урынлы ҡулланыу;
- уҡыу процесында һәм көндәлек аралашыуҙа үҙ телмәреңде контролдә тота алыу; йөкмәткенән, һүҙҙәрҙе урынлы ҡулланыуҙан сығып, үҙ телмәреңде баһалай белеү; грамматик һәм телмәр хаталарын таба, уларҙы төҙәтә алыу; үҙ тексыңды мөхәррирләү һәм камиллаштыра белеү;
- үҙ тиңдәштәрең аудиторияһында ҙур булмаған доклад, реферат менән сығыш яһау; бәхәстә, төрлө аргументтар ҡулланып, көнүҙәк проблемалар буйынса сығыштарҙа ҡатнашыу;

2) алынған белем һәм күнекмәләрҙе көндәлек тормошта ҡуллана белеү; туған телде башҡа төрлө фәндәрҙән белем алыу сығанағы булараҡ файҙаланыу; тел күренештәрен анализлау буйынса алған белем һәм күнекмәләрҙе предмет-ара (сит тел, әҙәбиәт һ. б. дәрестәрҙә) ҡуллалыу;

3) аралашыу процесында тирә-яҡтағы кешеләр менән коммуникатив маҡсатлы бәйләнештә, ниндәйҙер эш төрөн бергә эшләү, бәхәстә, күтәрелгән көнүҙәк темаларҙа фекер алышыуҙа ҡатнашыу; формаль һәм формаль булмаған шәхестәр менән мәҙәни аралашыу барышындағы төрлө ситуацияларҙа телмәр этикетының милли-мәҙәни нормаларын үҙләштереү.

Предмет һөҙөмтәләре:

1) телдең төп функциялары тураһында, башҡорт теленең башҡорт халҡының милли теле, Башҡортостан Республикаһының дәүләт теле булыуы тураһында, тел һәм халыҡ мәҙәниәтенең бәйләнештәре тураһында, туған телдең кеше һәм йәмғиәт тормошондағы роле тураһында ҡараш булдырыу;

2) гуманитар фәндәр системаһында туған телдең урынын һәм мәғарифта тулыһынса уның ролен аңлау;

3) туған тел тураһында төп фәнни нигеҙҙе үҙләштереү; уның кимәл һәм берәмектәр бәйләнешен аңлау;

4) тел ғилеменең төп аңлатмалары: лингвистика (тел ғилеме) һәм уның төп бүлектәре; тел һәм телмәр, телмәр аралашыуы, һөйләү һәм яҙма телмәр, монолог, диалог һәм уларҙың төрҙәре; аралашыу ситуациялары, фәнни, публицистик, рәсми-эшлекле стилдәр, матур әҙәбиәт теле; функциональ-мәғәнәүи телмәр төрҙәре (хикәйәләү, һүрәтләү, фекер йөрөтөү); текст, текст төрҙәре; телдең төп берәмектәре, уларҙың билдәләре һәм телмәрҙә ҡулланыу үҙенсәлектәрен үҙләштереү;

5) башҡорт теленең лексикаһы һәм фразеологияһының төп стилистик ресурстарын, башҡорт әҙәби теленең төп нормаларын, һөйләү этикет нормаларын үҙләштереү;

6) телдең төп берәмектәрен, грамматик категорияларын анализлау һәм таныу, тел берәмектәрен аралашыу шарттарына ярашлы ҡулланыу;

7) һүҙгә төрлө анализ төрҙәрен (фонетик, морфематик, һүҙьяһалыш, лексик, морфологик), һөйләм һәм һүҙбәйләнешкә синтаксик анализ, төп билдә һәм структура күҙлегенән сығып, күп аспектлы анализ яһау;

8) тел-һүрәтләү саралары һәм уларҙы уҡыусы телмәрендә ҡулланыу;

9) туған телдең эстетик функцияһын таныу, матур әҙәбиәт текстарын анализлағанда телмәрҙең эстетик кимәлен баһалау.

Уҡытыу предметының йөкмәткеһе

Туған телебеҙ- башҡорт теле.Уның төрки телдәр ғаиләһенә ҡарауы

1-4 кластарҙа үткәнде иҫкә төшөрөү, системалаштырыу һәм нығытыу

Исемдәрҙең һан , килеш, зат менән үҙгәреше, күплек һәм килеш ялғауҙарының дөрөҫ яҙылышы. Цифр менән бирелгән һандарҙа, даталарҙа ялғауҙарҙың дөрөҫ яҙылышы. Сифат.

Синтаксис һәм пунктуация.Телмәр мәҙәниәте.

Синтаксис һәм тыныш билдәләр тураһвнда төшөнсә.Һүҙбәйләнеш. Эйәртеүсе һәм эйәреүсе һүҙҙәр. Һөйләм. Хәбәр , һорау һәм бойороҡ һөйләмдәр. Һөйләмдең баш киҫәктәре. Һөйләмдең эйәрсән киҫәктәре. Аныҡлаусы. Тултырыусы. Хәлдәр. Һөйләмдең тиң киҫәктәре. Текст. Ҡушма һөйләм. Ҡушма һөйләмдәргә синтаксик анализ. Тура телмәр. Тыныш билдәләренең ҡуйылышы.

Фонетика һәм графика.Орфография. Телмәр мәҙәниәте.

Фонетика тураһында төшөнсә.. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр. Өн һәм хәреф. Алфавит. Һуҙынҡыларҙың дөрөҫ яҙылышы. Ижек. Уларҙың төрҙәре. Баҫым. Һуҙынҡыларҙың дөрөҫ өйтелеше. Тартынҡыларҙың дөрөҫ әйтелеше. Өндәрҙең оҡшашыуы. Лексика тураһында төшөнсә. Һүҙҙең мәғәнәһе. Һүҙҙең күсмә мәғәнәлелеге. Синонимдар. Антонимдар.

Һүҙьяһалыш һәм орфография. Телмәр мәҙәниәте..

Тамыр һәм ялғауҙар. Тамыр һәм һүҙҙең нигеҙе.Яһаусы һәм үҙгәртеүсе ялғау. Ялғауҙарҙың дөрөҫ яҙылышы. Һүҙьяһалыш. Һүҙҙәрҙең яһалыу юлдары . Рус теленән ингән һүҙҙәргә ялғау ҡушылыу. Ҡушма һүҙҙәр. Ҡушма һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышы.

Морфология. Телмәр мәҙәниәте.Һүҙ төркөмдәре тураһында төшөнсә.

Үҙ Аллы һәм ярҙамсы һүҙҙәр. Исем һәм уны телмәрҙә ҡулланыу.

Исем.Исемдең дөйөм мәғәнәһе. Уртаҡлыҡ һәм яңғыҙлыҡ исемдәр. Яңғыҙлыҡ исемдәрҙең дөрөҫ яҙылышы. Ялғауҙар ҡушыу менән исем яһалыу. Һүҙҙәрҙе ҡушыу юлы менән исем яһалыу. Һүҙҙәрҙе парлау юлы менән исем яһалыу. Һүҙҙәрҙе бәйләү һәм ҡыҫҡартыу юлы менән исем яһалыу. Ҡыҫҡартылған ҡушма исемдәрҙе телмәрҙә ҡулланыу күнекмәһе булдырыу.

Ҡылым һәм уны телмәрҙә ҡулланыу.

Ҡылым. Ҡылым мәғәнәһе. Ҡылымдарҙың заман, зат һәм һан менән үҙгәреше. Үҙ Аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар. Тамыр һәм нигеҙ ҡылымдар. Ҡылымдарҙың яһалышы. Ҡылымдарҙың затлы формалары.Бойороҡ һөйкәлеше. Бойороҡ һөйкәлеше ҡылымдарының зат , һан һәм барлыҡ – юҡлыҡ менән үҙгәреше. Хәбәр һөйкәлеше. Хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарының заман менән үҙгәреше. Шарт һөйкәлеше. Теләк һөйкәлеше. Ҡылымды тикшереү тәртибе.

Календарь-тематик план

№	Дәрестең темаһы	Сәғ. һаны	Үткәр Ваҡыт.	Факт. үткәр	Иҫкәрмә
1.	Һаумы, мәктәп!Һаумы, белем байрамы!	1	1.09.2025		
2.	Һүҙ төркөмдәре буйынса башланғыс кластарҙа үтелгәнде ҡабатлау.	1	1.09		
3.	Диктант “Көҙ етте”	1	8.09.		
4.	Һүҙбәйләнеш.Һөйләм.	1	8.09.		
5.	Хәбәр, һорау һәм өндәү һөйләмдәр.	1	15.09.		
6.	Һөйләмдең баш һәм эйәрсән киҫәктәре.	1	15.09.		
7.	Аныҡлаусы,тултырыусы, хәлдәр.	1	22.09.		
8.	Һөйләмдең тиң киҫәктәре.	1	22.09.		
9.	Э. Сәйетовтың «Бесәндән ҡайтыу» картинаһы буйынса инша	1	29.09.		
10.	Текст.	1	29.09.		
11.	Өндәш һүҙ.	1	6.10.		

№	Дәрестең темаһы	Сәғ. һаны	Үткәр Ваҡыт.	Факт. үткәр	Иҫкәрмә
12.	Ҡушма һөйләм.	1	6.10.		
13.	Тура телмәр.	1	20.10.		
14.	Өйрәтеү изложениеһы “ Йомарт бабай”	1	20.10.		
15.	Синтаксис бүлеген йомғаҡлау.	1	3.11.		
16.	Контроль диктант “Көҙ күренештәре”	1	3.11.		
17.	Өн һәм хәреф. Алфавит.	1	10.11		
18.	Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр.	1	10.11.		
19.	Һуҙынҡыларҙың дөрөҫ яҙылышы.	1	17.11.		
20.	Инша «Ҡыш миңә ни өсөн оҡшай?»	1	17.11.		
21.	Һуҙынҡыларҙың дөрөҫ әйтелеше.	1	24.11.		
22.	Тартынҡыларҙың дөрөҫ әйтелеше һәм яҙылышы	1	24.11.		
23.	Өндәрҙең оҡшашыуы.	1	1.12.		
24.	Ижек. Уларҙың төрҙәре.	1	1.12.		
25.	Баҫым.	1	8.12.		
26.	Инша “Һаумы, Яңы йыл!”	1	8.12.		

№	Дәрестең темаһы	Сәғ. һаны	Үткәр Ваҡыт.	Факт. үткәр	Иҫкәрмә
27.	Лексика тураһында төшөнсә. Һүҙҙең мәғәнәһе	1	15.12.		
28.	Һүҙҙең күп мәғәнәлелеге.	1	15.12.		
29.	Семестр өсөн контроль диктант “Ҡояш”	1	22.12.		
30.	Һүҙҙең күсмә мәғәнәһе.	1	22.12.		
31.	Синонимдар	1	29.12.		
32.	Антонимдар	1	29.12		
33.	“Лексика” бүлеген йомғаҡлау. Картина буйынса инша.	1	12.01.		
34.	Тамыр һәм ялғауҙар.Ялғауҙарҙың төрҙөре.	1	12.01.		
35.	Тамыр һәм яһалма һүҙ.	1	19.01.		
36.	Ялғауҙарҙың дөрөҫ яҙылышы.	1	19.01.		
37	Ҡушма һүҙҙәр. Ҡушма һүҙҙәрҙең дөрөҫ яҙылышы.	1	26.01.		
38.	Диктант “ Табын ырыуы”	1	26.01.		
39.	Изложение “Янғантау”	1	2.02.		
40.	Үҙ аллы һәм ярҙамсы һүҙҙәр.Һүҙ төркөмдәре.	1	2.02.		
41.	Исем. Яңғыҙлыҡ һәм уртаҡлыҡ исемдәр.	1	9.02.		

№	Дәрестең темаһы	Сәғ. һаны	Үткәр Ваҡыт.	Факт. үткәр	Иҫкәрмә
42.	Картина буйынса инша. Ф.Кащеев “Бабай”	1	9.02.		
43.	Ялғауҙар ҡушыу юлы менән исем яһалыу.	1	16.02.		
44.	Һүҙҙәрҙе ҡушыу юлы менән исем яһалыу.	1	16.02.		
45.	Һүҙҙәрҙе парлау юлы менән исем яһалыу.	1	2.03.		
46.	Һүҙҙәрҙе бәйләү һәм ҡыҫҡартыу юлы менән исем яһалыыу.	1	2.03.		
47.	Ҡылым.Ҡылымдарҙың заман, зат, һан менән үҙгәреше	1	9.03.		
48.	Диктант “Был ниндәй ағас?”	1	9.03.		
49.	Үҙ аллы һәм ярҙамсы ҡылымдар.	1	16.03.		
50.	Тамыр һәм нигеҙ ҡылымдар.	1	16.03.		
51.	Картина буйынса инша. М.Нестеров “Яҙ”	1	23.03.		
52.	Ҡылымдарҙың яһалышы. Ҡылымдың затлы формалары.	1	23.03.		
53.	Бойороҡ һөйкәлеше.	1	6.04.		
54.	Бойороҡ һөйкәлеше ҡылымдарының зат һәм һан менән үҙгәреше.	1	6.04.		
55.	Хәбәр һөйкәлеше.	1	13.04.		
56.	Хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарының заман менән үҙгәреше.	1	13.04.		

№	Дәрестең темаһы	Сәғ. һаны	Үткәр Ваҡыт.	Факт. үткәр	Иҫкәрмә
57.	Изложение “Алтынсәс”	1	20.04.		
58.	Хәбәр һөйкәлеше ҡылымдарының заман менән үҙгәреше.	1	20.04.		
59.	Шарт һөйкәлеше.	1	27.04.		
60.	Теләк һөйкәлеше.	1	27.04.		
61.	Ҡылым буйынса үтелгәнде ҡабатлау	1	4.05		
62	5-се класта үтелгәндәрҙе ҡабатлау. Һүҙбәйләнеш һәм һөйләм.	1	4.05		
63.	Фонетика буйынса үтелгәнде ҡабатлау.	1	11.05.		
64	Һүҙьяһалыш буйынса үтелгәнде ҡабатлау.	1	11.05		
65.	Морфология буйынса үтелгәнде ҡабатлау.	1	18.05.		
66	Инша “Мәңге йәшә,башҡорт теле!”	1	18.05.		
67.	Контроль диктант “Кемдәр шатлана?”	1	25.05.		
68	Йомғаҡлау дәресе	1	25.05		

2025-2026 уҡыу йылына
9-сы класы өсөн
“Башҡорт теле”нән эш программаһы

68 сәғәт, аҙнаһына 2 дәрес

Аңлатма яҙыу.

1. “Рәсәй Федерацияһы Мәғариф һәм Фән министрлығының. № 1897 бойороғо менән 17.12. 2010 йылда раҫланған” дәүләт белем биреү стандартының Федераль компонентына һәм “Рәсәй Федерацияһы Мәғариф һәм Фән министрлығының №1312 бойороғо менән 9.03.2004 йылда раҫланған” Федераль базис белем биреү планына, “Башҡортостан Республикаһы Мәғариф министрлығының №737 бойороғо менән 17.05.2010 й.раҫланған“ региональ базис белем биреү планына ярашлы төҙөлдө

2. Эш программаһы Башҡортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан раҫланған уҡытыу башҡорт телендә алып барылған мәктәптәр өсөн төп белем биреү буйынса башҡорт мәктәптәре өсөн башҡорт әҙәбиәте буйынса өлгө программа нигеҙендә төҙөлдө.Төҙөүсеһе: М.Б Юлмөхәмәтов. Өфө, «Китап» , нәшриәте ДУП-ы 2011

3. I-XI кластар өсөн Башҡортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан тәҡдим ителгән программа.

4. 2023-2024 уҡыу йылына Иманғол урта дөйөм белем биреү мәктәбе муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһының «Уҡыу планы»на ярашлы рәүештә тормошҡа ашырыла

5. Иманғол ауылының урта дөйөм белем биреү мәктәбе муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһының эш программаһы тураһындағы положениеһы.

Был эш программаһында федераль һәм республика закондары талаптары тормошҡа ашырыла:
«Рәсәй Федерацияһы халыҡтары телдәре тураһында» Законы; Рәсәй Федерацияһының «Мәғариф тураһында» Законы; «Башҡортостан Республикаһы халыҡтары телдәре тураһында» Законы; Башҡортостан Республикаһының «Мәғариф тураһында» Законы; Башҡортостан Республикаһында Милли мәғарифты үҫтереү концепцияһы.
Программа кимәле: базис

Программала ҡуйылған маҡсат һәм бурыстар

1.Туған телгә ҡарата һөйөү, мәҙәниәт күренеше булараҡ, телгә ҡарата аңлы ҡараш тәрбиәләү; туған телдең төп аралашыу, кеше эшмәкәрлегенең төрлө сфераһынан белем алыу ҡоралы булыуын, йәмғиәттә ҡабул ителгән әхлаҡ - этик нормаларҙы үҙләштереү сараһы булыуын аңлау; туған телдең эстетик ҡиммәттәрен үҙләштереү;
2.Көндәлек тормошта һәм уҡыу эшмәкәрлегендә туған телде аралашыу сараһы булараҡ үҙләштереү; үҙ - ара аңлашыу һәм үҙ - ара фекер алышыуға һәләтлелекте үҫтереү; үҙ телмәреңде камиллаштырыу; мөһим төп уҡыу белемен һәм универсаль уҡыу хәрәкәттәрен (эшмәкәрлек маҡсаттарын аныҡ итеп әйтә белеү, уны планлаштырыу, библиографик эҙләнеү үткәреү, төрлө типтағы лингвистик һүҙлектәрҙән, сығанаҡтарҙан, интернеттан тейешле мәғлүмәтте алыу һәм эшкәртеү һ.б.) үҙләштереү;
3.Тел системаһы төҙөлөшөн һәм уның хәрәкәттә булыу законлығын үҙләштереү; стилистик ресурстарҙы һәм төп әҙәби тел нормаларын күҙәтергә өйрәнеү; анализлау, сағыштырыу, классификациялау һәм тел факттарын баһалау һәләттәрен үҫтереү; яҙма һәм һөйләү телмәрен, телмәр эшмәкәрлеге төрҙәрен, аралашыуҙың төрлө ситуацияларында телде ҡулланыу ҡағиҙәләрен, телмәр этикет нормаларын үҙләштереү; актив һәм потенциаль һүҙлек запасын байытыу; телмәрҙә грамматик сараларҙы ҡулланыу күләмен киңәйтеү; алынған белемде, күнекмәне аралашыу процесында, уҡыу эшмәкәрлегендә һәм көндәлек тормошта ҡулланыу һәләтлеген камиллаштырыу.

Уҡыу предметының уҡыу планында урыны.

Башҡортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тарафынан тәҡдим ителгән программа Иманғол урта дөйөм белем биреү мәктәбе муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһының «Уҡыу планы»на ярашлы рәүештә тормошҡа ашырыла һәм
<u>*9-сы класс өсөн эш программаһы*</u> 68 сәғәткә бүленгән (аҙнаға сәғәт)
Һылтанма: эш программаһы МБ ултырышында ҡабул ителгән. (Протокол № август 2018 йыл.

Уҡыу предметын үҙләштереүҙең шәхсән, метапредмет, предмет һөҙөмтәләре.

Туған (башҡорт) теле программаһын үҙләштереүҙең шәхсән һөҙөмтәләре:

1)Башҡорт телен башҡорт халҡының төп милли - мәҙәни ҡиммәттәре булараҡ аңлау,интеллектуаль, ижади һәләттәрен һәм шәхестең мораль - этик сифаттарын үҫтереүҙә туған телдең ролен, уның мәктәптә белем алыу процесындағы әһәмиәтен билдәләү;
2)Башҡорт теленең эстетик ҡиммәтен аңлау; туған телгә ҡарата ихтирам, һөйөү, уның менән ғорурланыу тойғоһо тәрбиәләү; милли - мәҙәни сағылыш булараҡ, башҡорт теленең таҙалығын һаҡлау тураһында хәстәрлек күреү; үҙ телмәреңде камиллаштырыуға ынтылыу;

3)Аралашыу процесында кәрәкле һүҙлек запасына эйә булыу һәм үҙ фекереңде иркен еткереү өсөн тейешле грамматик сараларҙы үҙләштереү; үҙ телмәреңде күҙәтеү һәм уны баһалау күнекмәһен булдырыу.

Төп дөйөм белем биреү мәктәбенең сығарылыш уҡыусыларының башҡорт теле программаһын үҙләштереүҙә шәхси һөҙөмтәләре булып түбәндәгеләр тора:

1)Башҡорт телен башҡорт халҡының төп милли - мәҙәни ҡиммәттәре булараҡ аңлау, интеллектуаль, ижади һәләттәрен һәм шәхестең мораль - этик сифаттарын үҫтереүҙә туған телдең ролен, уның мәктәптә белем алыу процесындағы әһәмиәтен билдәләү;

2)Башҡорт теленең эстетик ҡиммәтен аңлау; туған телгә ҡарата ихтирам, һөйөү, уның менән ғорурланыу тойғоһо тәрбиәләү; милли - мәҙәни сағылыш булараҡ, башҡорт теленең таҙалығын һаҡлау тураһында хәстәрлек күреү; үҙ телмәреңде камиллаштырыуға ынтылыу;

3)Аралашыу процесында кәрәкле һүҙлек запасына эйә булыу һәм үҙ фекереңде иркен еткереү өсөн тейешле грамматик сараларҙы үҙләштереү; үҙ телмәреңде күҙәтеү һәм уны баһалау күнекмәһен булдырыу.

Мөмкинлектәре сикләнгән балалар өсөн:

-башҡортса текстарҙы етеҙ,аңлы,тасуири уҡыу күнекмәләренә эйә булырға;

-грамоталы яҙыу күнекмәләре алырға;

-.телдән һәм яҙма формаларҙа фекерҙәрен элементар кимәлдә еткерергә;

-үҫеше һәм формалаштырылған әхлаҡи сифаттары менән тормошҡа яраҡлаша белергә тейеш.

Ындай уҡыусыларҙың телмәрҙәрен һәм фекерләү ҡеүәһен коррекциялау уҡыу процесының төп өлөшөн тәшкил итә һәм белем,күнекмәләр биреү,шәхесте тәрбиәләү менән бергә хәл ителә.

Туған (башҡорт) телен үҙләштереүҙең метапредмет һөҙөмтәләре:

1)телмәр эшмәкәрлегенең бөтә төрҙәрен үҙләштереү: аудирование һәм уҡыу:

*телдән һәм яҙма бирелгән мәғлүмәтте (коммуникатив йүнәлеш, теке темаһы, төп фекер; төп һәм өҫтәлмә мәғлүмәт) адекват ҡабул итеү;

*төрлөсә уҡыу күнекмәләрен булдырыу (эҙләнеү, ҡарап сығыу, танышыу, өйрәнеү);төрлө стилдәге, жанрҙағы текстарҙы үҙләштереү;

*төрлө стилдәге һәм жанрҙағы тексты ишетеп, адекват ҡабул итеү;аудирование менән эш итеү(һайлап алыу, танышыу);

*төрлө сығанаҡтарҙан мәғлүмәтте һайлап алыу һәләтлелеге (матбуғат саралары, уҡыу өсөн тәғәйенләнгән компакт - дискылар, Интернет ресурстары); төрлө типтағы һүҙлектәр менән иркен ҡулланыу; белешмә өсөн әҙәбиәт, шулай уҡ электрон ҡулланмаларҙан һайлап алыу күнекмәһен булдырыу;
*һайлап алыу алымдары менән эш итә белеү һәм тәғәйен темаға материалды системаға килтереү; уҡыу йә аудирование һөҙөмтәһендә алынған мәғлүмәтте үҙ аллы эҙләй алыу күнекмәләренә эйә булыу; мәғлүмәтте ҡайтанан эшләй алыу, еткерә белеү;
*стилистик үҙенсәлектәрҙе иҫәпкә алып, йөкмәткенән һәм ҡулланылған тел сараларынан сығып, фекерҙе сағыштыра алыу;
һөйләү һәм яҙыу:
*алдағы уҡыу эшмәкәрлегенең (индивидуаль һәм коллектив) маҡсатын билдәләү һәләтлелеге, эштең эҙмә - эҙлеге, өлгәшелгән һөҙөмтәләрҙе баһалау, уларҙы телдән һәм яҙма формала адекват аныҡ итеп әйтеү;
*тыңлаған йәки уҡылған тексты тәҡдим ителгән кимәлдә(план, һөйләү, конспект, аннотация) һөйләй алыу;
*төрлө телмәр стилендә һәм төрлө жанрҙарҙа аралашыу ситуацияһына ҡарап телдә һәм яҙма текст төҙөй алыу;
*телдән һәм яҙма формала үҙ фекереңде иркен еткерә белеү, текст логик яҡтан эҙмә - эҙлекле төҙөү талаптарын һаҡлау;
*төрлө төрҙәге монологты (хикәйәләү, һүрәтләү, фекер йөрөтөү; төрлө төрҙәге монологтарҙың берләшеүе) һәм диалогты (этикетты үҙ эсенә алған, диалог - һорашыу, диалог - аралашыуға өндәү, диалог - фекер алышыу һ. б.; төрлө төрҙәге диалогтың берләшеүе) үҙләштереү;
*ғәмәлдә төрлө телмәрҙәге аралашыуҙың орфоэпик, лексик, грамматик, хәҙерге башҡорт әҙәби теленең стилистк нормаларын һәм яҙма телдә төп орфографик һәм пунктуацион ҡағиҙәләрҙе һаҡлау;
*телмәр этикет нормаларын һаҡлау, аралаша алыу,телмәр аралашыу процесында ым - ишара, мимиканы урынлы ҡулланыу;
*уҡыу процесында һәм көндәлек аралашыуҙа үҙ телмәреңде контролдә тота алыу; йөкмәткенән, һүҙҙәрҙе урынлы ҡулланыуҙан сығып,үҙ телмәреңде баһалай белеү;грамматик һәм телмәр хаталарын таба, уларҙы төҙәтә алыу; үҙ тексыңды мөхәррирләү һәм камиллаштыра белеү;
*үҙ тиңдәштәрең аудиторияһында ҙур булмаған доклад, реферат менән сығыш яһау; бәхәстә, төрлө аргументтар ҡулланып, көнүҙәк проблемалар буйынса сығыштарҙа ҡатнашыу;
2) алынған белем һәм күнекмәләрҙе көндәлек тормошта ҡуллана белеү; туған телде башҡа төрлө фәндәрҙән белем алыу сығанағы булараҡ файҙаланыу; тел күренештәрен анализлау буйынса алған белем һәм күнекмәләрҙе предмет - ара (сит тел, әҙәбиәт һ. б. дәрестәрҙә) ҡулланыу;

3)аралашыу процесында тирә - яҡтағы кешеләр менән коммуникатив маҡсатлы бәйләнештә, нимдәйҙер эш төрөн бергә эшләү, бәхәстә, күтәрелгән көнүҙәк темаларҙа фекер алышыуҙа ҡатнашыу; формаль һәм формаль булмаған шәхестәр менән мәҙәни аралашыу барышындағы төрлө ситуацияларҙа телмәр этикетының милли - мәҙәни нормаларын үҙләштереү.

Предмет һөҙөмтәләре:

1)телдең төп фукциялары тураһында, башҡорт теленең башҡорт халҡының милли теле, Башҡортостан Республикаһының дәүләт теле булыуы тураһында, тел һәм халыҡ мәҙәниәтенең бәйләнештәре тураһында, туған телдең кеше һәм йәмғиәт тормошондағы роле тураһында ҡараш булдырыу;

2)гуманитар фәндәр системаһында туған телдең урынын һәм мәғарифтә тулыһынса уның ролен аңлау;

3)туған тел тураһында төп фәнни нигеҙҙе үҙләштереү; уның кимәл һәм берәмектәр бәйләнешен аңлау;

4)тел ғилеменең төп аңлатмалары: лингвистика (тел ғилеме) һәм уның төп бүлектәре; тел һәм телмәр, телмәр аралашыуы, һөйләү һәм яҙма телмәр, монолог,диалог һәм уларҙың төрҙәре; аралашыу ситуациялары. Фәнни, публицистик, рәсми - эшлекле стилдәр, матур әҙәбиәт теле; функциональ - мәғәнәүи телмәр төрҙәре (хикәйәләү, һүрәтләү, фекер йөрөтөү); текст, текст төрҙәре, телдең төп берәмектәре, уларҙың билдәләре һәм телмәрҙә ҡулланыу үҙенсәлектәрен үҙләштереү;

5)башҡорт теленең лексикаһы һәм фразеологияһының төп стилистик ресурстарын. Башҡорт әҙәби теленең төп нормаларын, һөйләү этикет нормаларын үҙләштереү;

6)телдең төп берәмектәрен, граматик категорияларын анализлау һәм таныу, тел берәмектәрен аралашыу шарттарына ярашлы ҡулланыу;

7)һүҙгә төрлө анализ яһау төрҙәрен (фонетик, морфематик, һүҙьяһалыш, лексик, морфологик), һөйләм һәм һүҙбәйләнешкә синтаксик анализ, төп билдә һәм структура күҙлегенән сығып, күп аспектлы анализ яһау;

8)тел - һүрәтләү саралары һәм уларҙы уҡыусы телмәрендә ҡулланыу;

9)туған телдең эстетик функцияһын таныу, матур әҙәбиәт текстарын анализлағанда телмәрҙең эстетик кимәлен баһалау.

Уҡытыусының тел буйынса уҡыу-уҡытыу методик комплекты :

1. Башҡортостан Республикаһы Мәғариф министрлығы тәҡдим иткән программа 5 – 11 кластар өсөн.Псәнчин В.Ш. һәм Псәнчин Ю.В. Башҡорт теленән программалар (V – XI кластар өсөн) – Ижевск:КнигоГрад, 2008. – 160с.
2. Диктанттар йыйынтығы.(5-9 кластар өсөн).Х. А. Толомбаев, С. В. Атнағолова.- Өфө
«Китап», 2001.

3.Изложениелар өсөн текстар йыйынтығы: 5-9 класс укытыусылары өсөн ҡулланма. М.Ғ., Ғималова, С.М. Рәхимова.-Өфө, «Китап», 2009.

Уҡыусылар өсөн укыу методик комплекты :

9-сы класс

1.Дәреслек "Башҡорт теле» 9-сы класс. В.Ш.Псәнчин, Өфө-2014

2. "Әсә теле. Дидактик материалдар.8-9-сы кластар" , Өфө- 2009

Уҡыу предметының йөкмәткеһе

Тел тураһында дөйөм төшөнсә. Тел – үҫә барыусы ижтимағи күренеш. Башҡорт теле – башҡорт халҡының милли теле. Башҡорт теле башҡа ҡәрҙәш телдәр араһында. Әҙәби тел һәм диалект. Башҡорт теленең диалекттары.Башҡорт әҙәби теле һәм үҫеше. Ике теллелек.

Башкорт теленең стилдәре.Йәнле һөйләү стиле. Матур әҙәбиәт стиле. Фәнни стиль. Публицистик стиль. Рәсми эш ҡағыҙҙары стиле. Хаттар стиле.

Һүрәтләү саралары. Сағыштырыу. Метафора. Эпитет. Синонимдар, уларҙы телмәрҙә ҡулланыу. Грамматик синонимдар. Тасуирлауҙа антитезаны файҙаланыу. Һүҙҙе һәм уның формаларын телмәрҙә дөрөҫ ҡулланыу

5-9-сыкласта үтелгәндәрҙе ҡабатлау.Фонетиканы ҡабатлау.Орфоэпия, орфографияны ҡабатлау.Лексиканы ҡабатлау. Башҡорт теленең һүҙлектәре.Һүҙьяһалышты ҡабатлау.

Морфология һәм орфографияны ҡабатлау. Синтаксис һәм пунктуацияны ҡабатлау.

Календарь-тематик план 9 класс

№	Дәрес темалары	Сәғ. һаны	Дата	Фактик дата	Иҫкәрмә
1	Йәмғиәт тормошонда телдең роле.	1	2.09		
2	Тел- үҫә барыусы ижтимағи күренеш.	1	5.09		
3	Башҡорт теле- башҡорт халҡының милли теле.	1	9.09		
4	**Биремле диктант”Оҙон юл”**	1	12.09		
5	Башҡорт теле башҡа ҡәрҙәш телдәр араһында.	1	16.09		
6	Әҙәби тел һәм диалект.	1	19.09		
7	Башҡорт теленең диалекттары. Дәрес – семинар.	1	23.09		
8	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	26.09		
9	Үҙ аллы эш.	1	30.09		
10	Башҡорт әҙәби теле һәм уның үҫеше	1	3.10		
11	**Изложение”Акйондоҙ”.**	1	7.10		
12	Хаталар өҫтөндә эш.	1	10.10		
13	Күнегеүҙәр эшләү.Ике теллелек.	1	14.10		
14	**Контроль диктант “Хәтер ҡалыу”.**	1	17.10		
15	Хаталар өҫтөндә эш. “Уй күрке – тел, тел – күрке - һүҙ” темаһына публицистик инша.	1	21.10		
16	Стилистика тураһында төшөнсә.	1	24.10		
17	Әҙәби телдең функциональ стилдәре.	1	7.11		
18	Йәнле һөйләү стиле.	1	11.11		
19	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау. Үҙ аллы эш.	1	14.11		
20	Матур әҙәбиәт стиле..	1	18.11		
21	Фәнни стиль.	1	21.11		
22	Үтелгәнде ҡабатлау.	1	25.11		
23	Публицистик стиль.	1	28.11		
24	Үтелгәнде ҡабатлау	1	2.12		
25	Рәсми эш ҡағыҙҙары стиле.	1	5.12		
26	Үтелгәнде ҡабатлау. Күнегеүҙәр эшләү.	1	9.12		
27	Хаттар стиле.	1	12.12		

28	Үтелгәнде ҡабатлау. Күнегеүҙәр эшләү..	1	16.12		
29	**Телмәр үҫтереү “Тормош сәскәһе, ғүмер йәме”.**	1	19.12		
30	**Контроль диктант “Ҡурайсы”.**	1	23.12		
31	Хаталар өҫтөндә эш. Күнегеүҙәр эшләү.	1	26.12		
32	Үтелгәндәр буйынса тест. Зачет.	1	30.12		
33	Һүрәтләү саралары: эпитет,сағыштырыу, метафора	1	13.01		
34	Практик дәрес. Күнегеүҙәр эшләү.	1	16.01		
35	Телмәр үҫтереү. (Инша яҙырға әҙерлек).	1	20.01		
36	Инша “Ҡәҙерле тыуған ер, һине ҡыйырһытырға ирек бирмәбеҙ!”	1	23.01		
37	Синонимдар һәм уларҙы телмәрҙә ҡулланыу	1	27.01		
38	Грамматик синонимдар	1	30.01		
39	Тасуирлауҙа антитезаны файҙаланыу	1	2.02		
40	Һүҙҙе һәм уның формаларын телмәрҙә дөрөҫ ҡулланыу.	1	6.02		
41	Практик дәрес. Үтелгәнде ҡабатлау.	1	10.02		
42	**Биремле диктант. Шағир – һүҙ тылсымы эйәһе.**	1	13.02		
43	**Изложение “Таң нурҙары”**	1	17.02		
44	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау.	1	20.02		
45	Үтелгәндәр буйынса тест.	1	24.02		
46	**Контроль диктант”Ирмәк”.**	1	27.02		
47	Хаталар өҫтөндә эш.Эш ҡағыҙҙары яҙыу.	1	3.03		
48	Үтелгәндәрҙе ҡабатлау . Башҡорт теленең өндәре.	1	6.03		
49	Графика. Өн һәм хәреф. Алфавит.	1	10.03		
50	**Үҙемде – үҙем тикшерәм диктанты**	1	13.03		
51	Башҡорт теленең орфографиһы.	1	17.03		
52	Орфоэпия. Башҡорт теленең әйтелеше.	1	24.03		
53	Телмәр үҫтереү. Инша ”Кешене эше данлай”.	1	27.03		

54	Лексика. Башҡорт теленең һүҙлектәре.	1	7.04		
55	Һүҙъяһалыш.	1	10.04		
56	**Телмәр үҫтереү. Изложение. А. Йәғәфәрова “Сыңрау торна”**	1	14.04		
57	Морфология. Үҙ аллы һүҙ төркөмдәре.	1	17.04		
58	Ҡылым.	1	21.04		
59	Ярҙамсы һүҙ төркөмдәре .	1	24.04		
60	Синтаксис. (Һөйләм төрҙәре, һүҙбәйләнеш)	1	28.04		
61	Синтаксис һәм пунктуация (тыныш билдәләренең ҡуйылышы)	1	5.05		
62	Ҡушма һөйләм.	1	8.05		
63	**Контроль диктант. Ер майының тарихы.**	1	12.05		
64	“Функциональ стилдәр” темаһын ҡабатлау.	1	15.05		
66	“Һүрәтләү саралары” темаһын ҡабатлау	1	19.05		
68	Йомғаҡлау дәресе.	1	22.05		